



96
ego

Hoofdlegerpredikant

Toen de humanistische geestelijke verzorging in de strijdkrachten werd ingesteld, in de loop van het jaar 1964, werden we al meteen verrast door een brief van de toenmalige hoofdlegerpredikant, waarin een afstand houden van de predikanten tot de raadslieden werd aanbevolen. Die brief heeft toen nogal wat opschudding verwekt. Ook daarna heeft ds. Bos in Reveille nog enkele malen van zijn afkeer van het humanisme doen blijken.

Wij hebben er in Ego niet zo heel veel aandacht aan besteed, omdat ons van het begin af aan duidelijk was dat tussen ds. Bos en ons een afgrond in denken en voelen lag, die echt niet met het plegen van enkele artikeltjes kon worden opgelost en aan het vergroten van de kloof hadden wij geen behoefte.

Het is dan ook zeker niet onze bedoeling om nu, als poging tot natrappen, nog eens met ds. Bos in discussie te geraken. Integendeel we zouden niet anders willen zeggen dan dat het in de praktijk allemaal nogal is meegevallen; de enkele malen dat ik ds. Bos heb ontmoet hebben we als mensen op een normale wijze met elkaar kunnen praten en ik geloof vast dat ds. Bos minzamer is dan zijn artikelen over het humanisme. Wat niet wegneemt dat van enige vorm van samenwerking tussen ons toch geen sprake was.

Het was daarom een aangename verrassing dat we uit een interview in het dagblad 'Het Parool' met de nieuwe hoofdlegerpredikant ds. J. Drost vernamen, dat deze hoopte op een goede verstandhouding met de humanistische geestelijke verzorging in het leger.

Helaas is Ego een maandblad, zodat we nu eerst half februari, kunnen reageren op dit interview van 11 januari. Maar we haasten ons nu dan ook, om te verzekeren dat wij deze verklaring ten zeerste op prijs stellen en dat wij er van onze kant alles aan willen doen om de verstandhouding zo goed mogelijk te doen zijn.

Een goede verstandhouding kan uiteraard eerst groeien als men elkaar ontmoet en wij hopen dus dat tussen de nieuwe hoofdlegerpredikant en ons een aantal constructieve ontmoetingen zal plaats hebben, waardoor we wederzijds de kans krijgen elkaar in ons werk en als persoon te leren waarderen.

Er blijven tussen ons natuurlijk grote verschillen en daar moeten we vooral niet omheen draaien. We staan in de strijdkrachten met verschillende levens-overtuigingen en verschillende doelstellingen. En toch zijn we geen concurrenten!

In de eerste plaats al niet omdat het woord 'concurrentie' niet past op het vlak van de geestelijke verzorging. Alsof we kooplui zouden zijn die hun geestelijke waren aan de markt brengen.

En in de tweede plaats niet omdat we, bij alle verschillen, diepgaande gemeenschappelijke belangen hebben. Onze zorg om de mens van deze tijd en met name om de mens in de strijdkrachten hebben we gemeenschappelijk.

Ik ben er van overtuigd dat in ons denken over en in ons werken met die mens naast de verschillen zoveel punten van overeenstemming tussen ons kunnen groeien, dat we elkaar eerder als medewerkers dan als concurrenten zullen mogen zien.

Er zijn bovendien een belangrijk aantal vragen in de strijdkrachten, waarop we als geestelijke verzorgers slechts gezamenlijk nadenkend een afdoend antwoord zullen vinden.

Het is onze oprechte wens dat de nieuwe hoofdlegerpredikant en wij elkaar tenslotte als vrienden zullen waarderen. Bij het welkom, dat hem uit eigen kring bij zijn overgang van de luchtmacht naar de landmacht is toegeroepen voegen wij graag het onze:

Welkom, dominee, ook namens de humanistische geestelijke verzorgers.

H. LIPS

ego

*Maandblad van de humanistische
geestelijke verzorging voor militairen*

No. 46 — februari 1966
3de jaargang

Redacteur: H. Lips, Hoofdredacteur

Adres redactie en administratie:
Bureau Hoofdredacteur,
Coornherthuis, Hoofdstraat 84, Drie-
bergen
telefoon 03438 — 2878

Vaste medewerkers:

Jan Brouwer
N. Haasbroek
W. Jesse
Henk J. Meier
B. Vuysje
T. Weerheym
Dick Zaal

Abonnementsprijs: f 5,— per jaar, te
storten op postgirorekening 480414
t.n.v. Hoofdredacteur Humanistische
Geestelijke Verzorging te
Driebergen.

Militairen ontvangen het blad op
aanvraag zonder betaling.

Bij de voorplaat

*Julie Christie en Tom Courtenay
tijdens een scène in Dr. Zivagho.
Van deze film, die in Nederland nog
niet draait geeft Henk J. Meyer u
in zijn rubriek vast een voorproefje.
Vooral de opzienbarende carrière
van de "verblindende" Julie Chris-
tie beschrijft hij.*

BARBRA STREISAND

Barbra — sinds oktober van het vorige jaar is deze naam voldoende om ook iedereen in ons land een vertederde glimlach op het gelaat te toveren. *Barbra Streisand*, 'La Streisand' zoals insiders haar noemen, heeft, na al enige jaren in Amerika aanbeden te worden, met haar TV-show van een uur, door de AVRO uitgezonden, alle Nederlandse harten gestolen.

Hoe doet ze het, hoe krijgt ze toch hele werelddelen aan haar (te grote, zegt ze) voeten? Door de klassieke schoonheid van haar gezicht? Allerm minst. Alhoewel, wanneer je Barbra Streisand voor het eerst ziet, ben je geneigd te zeggen: Mooi is ze niet. Haar neus is groot, haar ogen ook, maar ze kijkt scheel. Haar mond is ook te groot.

Al met al, geen klassieke schoonheid. Maar ze heeft iets, iets ondefinieerbaars. Haar gezicht raakt je, je kan er niet genoeg naar kijken, je vindt het niet slotte gewoon mooi. Barbra zelf doet heel cynisch over haar uiterlijk. 'Ach,' zegt ze, 'de tijd van de mooie meisjes gaat wel voorbij.' Haar grote kracht is in de eerste plaats talent, dan persoonlijkheid en originaliteit. Zij is van niets en niemand een imitatie, zij kan door niets en niemand met succes worden nagevolgd, ze is enig, ze is Barbra zonder de gebruikelijke derde a in haar naam.

Ongekende triomfen

Momenteel viert ze in New York ongekende triomfen in de musical 'Funny girl', waarin ze de rol van Fanny Brice speelt.

Wie is Barbra Streisand? Alhoewel ze altijd zegt in Madagascar geboren te zijn en opgegroeid in Rangoon, stond haar wieg in werkelijkheid in Brooklyn. Haar vader heeft ze nooit gekend, hij was onderwijzer en stierf toen zijn dochter een jaar oud was (1943). Haar moeder stierf bijna van verdriet, en leefde van het beetje geld dat Barbra's broer, die in dienst was, maandelijks stuurde. Toen deze na drie jaar hiermee ophield, nam ze een baantje op kantoor.

Barbara (toen nog mét derde a) speelde altijd in de gangen en op de trappen van het flatgebouw waarin ze woonde, terwijl de burens haar af en toe iets toestopten. Wat deed ze verder? Ze droomde er voornamelijk van een grote ster te worden. Ze was een eenzaam meisje in haar jeugd.

Eerste tochtje

Op veertienjarige leeftijd maakte ze haar eerste tochtje buiten Brooklyn, ze ging met de ondergrondse naar Manhattan en zag Het dagboek van Anne Frank. 'Ik weet nog dat ik toen dacht dat ik het toneel op zou kunnen lopen en elke rol zou kunnen spelen die ik wilde,' zegt ze.

Een zomer snoof ze 'het echte, het wa-

re': ze maakte toiletten schoon en verwisselde decors in een theater. Ze was 's zaterdagsmiddags en 's avonds ouvreuse in theaters. Toen zette ze zich in het hoofd, dat ze nog maar een half jaar te leven had. 'Je gaat echt aan het leven hechten als je weet dat je dood gaat.' Koortsachtig liep ze alle toneelscholen af en impressario's, ze zocht en vond (in het telefoonboek) een pseudoniem: Angelina Scarangella. Ze tadelde zich nogal toe in die dagen, maakte zich zwaar op, verfde haar haar rood en droeg grote, tweedehands gekochte bontstola's. Ze wilde een tragédienne worden.

Tweedehands kleren

Toen, door een toeval, hoorde iemand haar zingen en kreeg ze werk in een paar nachtclubs. Ze droeg, ook als ze optrad, altijd tweedehands gekochte kleren, een hobby van haar. Haar eerste succes: Who's afraid of the big bad wolf, het kinderliedje dat door Barbra's interpretatie een nieuw jasje kreeg. Dat is trouwens toch Barbra's grootste kracht: haar originele bewerkingen van bijna afgespleten songs. Een duidelijk voorbeeld: Happy days are here again, een nieuwe sensatie door de manier waarop Barbra het zingt.

Geen ervaring

Toen Barbra, 3½ jaar na haar eerste succesje in een kleine nachtclub, werd geëngageerd voor Funny Girl, bracht ze er niet veel van terecht. Ze had geen enkele ervaring als actrice. Bovendien kwamen er allemaal moeilijkheden rond de show, met regisseurs, producers, liedjes, auteursrechten, etc. Op het laatst had niemand meer veel fiducia in het slagen van de show. De première in Boston was niet zo'n groot succes. Men herschreef liedjes en scènes, Barbra werkte als een paard, de première datum voor New York werd vier keer uitgesteld, en ten slotte was het zover. En toen bleek Barbra in vijftien weken minstens tien jaar ervaring en diepte als actrice gewonnen te hebben. Ze had zelf aan haar vertolkingen geschaafd, had iets veranderd, ze kon nu de show werkelijk dragen. Mensen die Fanny Brice gekend hebben, zeggen dat Barbra's vertolking Fanny wonderbaarlijk dicht nabijkomt. Barbra heeft nog nooit een liedje of film van Fanny gehoord of gezien.

Barbra is nu bijna drie jaar getrouwd met de sympathieke en knappe Elliot Gould. 'Barbra is een zeer onzeker meisje, ik probeer haar zich veilig en zeker te laten voelen,' zegt hij.

Strikt eerlijk

Barbra is strikt eerlijk en to the point. Ze haat gebabbel, of intellectualistische, snobistische gesprekken. Ze wil alleen praten over dingen die van direct be-

lang voor haar zelf of haar naasten zijn. Als iemand zegt: Er was een aardbeving in Brazilië, zegt zij: Er zijn hier geen Brazilianen in het gezelschap, laten we over iets anders praten. Barbra zegt altijd dat ze het plezieriger vond een ster te worden dan er een te zijn. 'Het was opwindend bij al die impressario's aan te kloppen en er weer uitgewooid te worden.' Ze voelt zich weinig op haar gemak als de mensen op straat haar om een handtekening vragen, alhoewel het dat was waar ze vroeger van droomde.

Platen

De platen (langspeer-, er zijn ook vele singles in de handel) die CBS uitbracht van Barbra, zijn: 'The Barbra Streisand Album' (CBS 62161) (met o.m. Happy Days en Who's afraid); The second Barbra Streisand (CBS 62216); The third album (CBS 62295); People, de Edison-winnaar (CBS 62464); 'My name is Barbra', liedjes uit de TV-show (62534) en, net uitgekomen, 'My name is Barbra two' met o.a. Second hand rose. Bijzondere vermelding verdienen de hoezen van deze lp's, stuk voor stuk juweeltjes!



Balk en Sterren

Dominee Bartlema te Vlissingen, legerpredikant bij de 1ste COAK in Middeburg, is een ogenblik groot nieuws geweest voor de Nederlandse dagbladers. Hij heeft de balk en sterren van zijn uniform en regenjas getornd en is zo, met kaal uniform, in zijn kazerne verschenen.

Twee dagen ging het goed. Toen kreeg hij van de commandant de mededeling dat hem in dit uniform de toegang tot de kazerne was ontegensprekend. Sindsdien verschijnt ds. Bartlema in burger. That's the story.

Als de dagbladen de mening van ds. Bartlema juist weergeven, dan moet zijn daad worden gezien als een provocatie en een protest.

Men vraagt zich dan natuurlijk af waartegen dit protest is gericht. Indien ik het goed heb begrepen, dan richt zich het protest niet in de eerste plaats tegen de minister of de legerleiding, maar tegen de wijze waarop in de strijdkrachten de protestante geestelijke verzorging wordt uitgeoefend. Een protest dus in de eerste plaats tegen eigen kring. Eén van de bezwaren van ds. Bartlema is dat de protestante geestelijke verzorgers zich te veel vereenzelvigen met het militaire apparaat, dat ze de officiersstatus prachtig vinden en dat ze door dit alles te dicht komen in de buurt van de moreelofficier, d.w.z. de man die de gevechtswaardigheid en de gevechtswaarde van de militair mede helpt verhoogen.

Tweede bezwaar

Een tweede bezwaar van ds. Bartlema richt zich tegen de hiërarchie in de protestante geestelijke verzorging, die door de rangonderscheidingen wordt versterkt geestelijke verzorgers, meent ds. Bartlema, moeten onderling gelijkwaardig zijn, de hoofdlegerpredikant moet worden vervangen door een door de predikanten zelf te kiezen driemanschap.

Ten slotte als derde bezwaar: legerpredikanten behoren niet in dienst te zijn van de overheid, maar van de kerken, de overheid kan dan de kerken subsidiëren om zodoende de geestelijke verzorging mogelijk te maken.

Er is waarschijnlijk meer dat ds. Bartlema bezwaart, maar ik meen toch wel in het bovenstaande zijn voornaamste bezwaren te hebben weergegeven. Er komt dan nog bij, nogmaals als de kranten hem juist weergeven, dat ds. Bartlema bezwaar heeft tegen de huidige atoombewapening. Volgens Het Parool van 12 januari zou ds. Bartlema hebben gesteld:

Atoomrepresailles

'Ofschoon ik politiek links sta opgesteld, accepteer ik dat aan de rand van de maatschappij geweld om redenen van menselijkheid soms gewenst kan zijn. Maar dat betekent nog niet dat hiermee de huidige atoombewapening verde-

digd is, met atoomrepresailles zijn we op de verkeerde weg. In zoverre kunt u mij een pacifist noemen.'

Ik hoop met het bovenstaande de bezwaren van ds. Bartlema juist te hebben weergegeven. We zullen op het ogenblik niet ingaan op zijn bezwaren tegen de atoombewapening, daarover is in Ego al verscheidene keren geschreven, bovendien staan de eerder genoemde bezwaren daar eigenlijk los van.

Natuurlijk kan men twisten over de wijze waarop ds. Bartlema de zaak heeft aangepakt. Men moet daarbij echter niet vergeten dat hij heeft willen provoceren, omdat hij meent dat in protestantse kring te weinig aandacht wordt geschonken aan de bezwaren die hij en anderen hebben. De buitenwacht kan zich daarover moeilijk een oordeel vormen en daarom wil ik met mijn beoordeling van ds. Bartlema's handelwijze voorzichtig zijn. Ik erken dat soms provocerend optreden de enige weg is om gehoor te vinden, maar het is heel duidelijk dat zulk optreden zeker niet in alle gevallen is geoorloofd. Een ieder zal dat op zijn tijd in geweten moeten beslissen. Men zal daarbij moeten bedenken dat er de laatste jaren heel wat is voorgevallen in de kring van de protestante geestelijke verzorging en dat het optreden van ds. Bartlema daarvan niet los kan worden gezien.

Enkele bezwaren

Ik meen dat het goed is om in Ego op enkele bezwaren van ds. Bartlema serieus in te gaan, omdat ze algemene zaken betreffen, die alle geestelijke verzorgers en militairen aangaan.

In de eerste plaats dan zijn bezwaar tegen de vereenzelving van de geestelijke verzorging met het apparaat, het overhellen naar het moreelofficierschap.

Om het maar eerlijk te zeggen: ik meen dat ds. Bartlema hierin een deel van het gelijk aan zijn kant heeft. Ook mijn ervaring is, dat verschillende geestelijke verzorgers inderdaad op bedenkelijke wijze deze kant uitgaan. Merkwaardig is vooral ook dat vele commandanten op het standpunt staan dat de geestelijke verzorgers mede als moreelofficiers behoren te functioneren, ze hebben blijkbaar op dit punt van de zijde van de geestelijke verzorging te weinig tegenspraak ondervonden.

Ik acht dit bedenkelijk, geestelijke verzorgers zijn in de strijdkrachten slechts vanwege het geestelijk heil van de militairen als mens en niet ter versteviging van het apparaat (om misverstand te voorkomen ook niet ter verzwakking daarvan). Alleen door zich niet te vereenzelvigen met het apparaat, kunnen ze de taak hun door kerk of verbond opgedragen naar behoren vervullen. Ook de militair heeft er trouwens recht op dat de geestelijk verzorger hem tegemoetreedt zonder dat ne-

venbelangen in diens achterhoofd medespelen; de geestelijk verzorger dient de belangen van de mens die zich aan zijn zorgen toevertrouwt en niet de belangen van de overheid.

Het lijkt me zeer belangrijk dat op dit punt klaarheid ontstaat in de rijen van geestelijk verzorgers en commandanten, en in zoverre ds. Bartlema daartoe het zijne heeft willen bijdragen, is zijn protest zeker een ernstige overweging waard.

Persoonlijke mening

Nu meent ds. Bartlema verder dat het goed zou zijn dat de geestelijk verzorger niet in dienst zou staan van de overheid, maar dat hij volledig functionaris moet blijven van de organisatie (kerk of verbond) dat hem heeft uitgezonden. Wel zou de overheid dit moeten mogelijk maken door de onkosten (salarissen, enz.) in de vorm van subsidie aan die organisaties te vergoeden.

Ook van andere kant wordt de laatste tijd op dit punt aangedrongen en het moet dus stellig ernstig worden overwogen. Ik wil er hier een enkele opmerking over maken, zonder me daardoor volledig vast te leggen en zonder meer uit te spreken dan mijn persoonlijke mening.

Ik meen dat in vredetijd een dergelijke gedachte best zou kunnen worden doorgevoerd. Precies als in andere overheidsinstellingen zou de geestelijk verzorger als burger en als dienaar van zijn organisatie zijn werk als gast in de strijdkrachten kunnen vervullen. Ik geloof echter dat men daar dan ook volledig de consequenties van zou moeten trekken en dat de geestelijk verzorger dan ook niet langer een uniform zou moeten dragen (al of niet met rangonderscheidingen), maar volledig als burger en in burger zijn werk zou moeten doen. Een functionaris die volledig in dienst is van een particuliere organisatie, behoort geen overheidsuniform te dragen. Het lijkt me inconsequent van ds. Bartlema dat hij wel het uniform (zij het zonder distinctieven) wil handhaven.

Zo zou het in vredetijd kunnen, maar kan het zo ook in oorlogstijd? Ik meen van niet.

In oorlogsomstandigheden zullen burgers op of in de buurt van het gevechtsterrein niet als geestelijke verzorgers kunnen optreden. Trouwens, de invloed van de organisaties waarvan ze dienaar zijn, reikt niet tot het gevechtsterrein.

Consequentie: In oorlogstijd is de overheid, in casu de militaire overheid, de enige die de voortgang van de geestelijke verzorging kan waarborgen. En zij kan dat slechts voor zover de geestelijke verzorgers zijn opgenomen in de militaire organisatie.

Ik meen dat het om dit punt gaat. Als het juist is, en daarvan ben ik voorlopig overtuigd, dan schept dat zijn consequenties, ook in vredetijd. Want

HUMANISTISCH
VORMINGSCENTRUM VOOR
MILITAIREN

vraagt per 1 juli 1966

assistent van de directie

Werkzaamheden: leiden van vormingscursussen voor militairen, het geven van algemene leiding.

Salaris: gelijk aan dat van geestelijk verzorger in de strijdkrachten (gerekend naar 2/3 werkweek).

Leeftijd: tussen 25 en 45 jaar.

Sollicitatie met uitvoerige inlichtingen voor 15 maart 1966 aan: Directie Coornherthuis, Hoofdstraat 84, Driebergen. (Op enveloppe woord sollicitatie vermelden.)

laten we de dingen bij hun naam noemen: we houden er uitsluitend strijdkrachten op na, omdat we nog steeds met eventuele oorlogsomstandigheden moeten rekening houden. De strijdkrachten vormen ook in vreedstijd de voorbereiding van een volk op mogelijke oorlogsomstandigheden. Dat brengt met zich mede dat de organisatie, de hiërarchie, enz. in de strijdkrachten zijn opgebouwd, zoals ze in oorlogsomstandigheden behoren te zijn. Vele mensen vinden het naar om zulke dingen te horen, maar ze zijn er niet minder waar om.

In dienst van de overheid

M.i. geldt voor de geestelijke verzorging in de strijdkrachten hetzelfde als voor die strijdkrachten zelf, ze zal moeten worden georganiseerd zoals het in eventuele oorlogsomstandigheden nodig zal zijn.

Dat houdt m.i. in dat de geestelijk verzorger in de strijdkrachten reeds in vreedstijd bereid moet zijn in dienst van de overheid te treden en het uniform als uitdrukking van deze bereidheid zal moeten aanvaarden.

Men moet dit 'in dienst treden' niet zien als een poging van de overheid om de vrijheid van de geestelijke verzorging te beknotten, maar juist als een garantie van de overheid dat ze deze vrijheid ook in moeilijke omstandigheden wil garanderen.

Het is op die grond noodzakelijk dat de organisatie van de geestelijke verzorging in de strijdkrachten er anders uitziet dan in sectoren van de burgermaatschappij. Wie toch wil doen alsof de strijdkrachten een gewone burgerlijke instelling zijn en de organisatie van de geestelijke verzorging daarmee in overeenstemming wil brengen, geeft zich m.i. over aan gevaarlijke 'Spielelei'.

Ik ben het wel weer met ds. Bartlema eens dat het in vreedstijd soms voor een geestelijk verzorger in de strijdkrachten nodig kan zijn in burger te werken. Wel, hij moet dat dan m.i. ook doen en de militaire autoriteiten zullen dat moeten accepteren. Een geestelijk verzorger die aan zijn uniform of aan zijn rang-onderscheidingen 'verslingerd' raakt, is geloof ik een zielige figuur. En dan ten slotte het punt van de hiërarchie in de geestelijke verzorging. Onder een hiërarchie verstaat men een organisatorische opbouw naar rangen, waarbij aan een hogere rang ook een hogere autoriteit wordt toegekend. Nu is het duidelijk dat geestelijke verzorging zich slecht verdraagt met autoriteit. In een bepaalde geestelijke situatie met een medemens of met medemensens geraakt, zal de geestelijk verzorger altijd naar eigen inzicht en geweten moeten handelen, waarbij slechts het werkelijk geestelijk belang van de mensen die hij verzorgt, zijn richtsnoer mag zijn.

Natuurlijk zal de geestelijk verzorger ook zelf bepaalde adviezen kunnen inwinnen, maar uiteindelijk zal hij op eigen gezag moeten handelen, geen andere autoriteit dan die van het eigen geweten zal zijn handelingen dekken. Dat geldt natuurlijk voor meer beroepen, maar voor de geestelijk verzorger geldt het in het bijzonder.

En zo ergens, dan geldt het in oorlogsomstandigheden. In het gevechtsterrein is de geestelijk verzorger alleen en eenzaam, aangewezen op de autoriteit van het eigen geweten.

Het is noodzakelijk dat ook dit in vreedstijd wordt voorbereid en daarom zal de geestelijk verzorger reeds in vreedstijd een zo groot mogelijke mate van zelfstandigheid en onafhankelijkheid moeten bezitten.

Maar sluit dit een hiërarchie in organisatorisch opzicht uit? Ik meen van niet. Eerst als de zelfstandigheid van de geestelijk verzorger op geestelijk vlak verzekerd is, behoeft hij een hiërarchische opbouw van de organisatie niet te vrezen.

Centraal punt

In oorlogsomstandigheden moeten beslissingen genomen worden waarbij een gezamenlijk beraad niet mogelijk is. Die betreffen niet het geestelijke maar het organisatorische. Om een enkel voorbeeld te noemen: de plaatsing van de geestelijke verzorgers, de vervanging van gesneuvelden en gewonden, de herplaatsing al naar gelang van de militaire bewegingen, enz. Kortom, het is noodzakelijk dat vanuit een centraal punt snel beslissingen zullen kunnen worden genomen, waaraan een ieder zich onvoorwaardelijk heeft te onderwerpen. Dit zullen soms beslissingen zijn waarbij het om mensenlevens gaat. Daarvoor is, meen ik, een hiërarchie noodzakelijk. Nu bestaat deze overigens reeds in de onderscheidingen hoofdlegerpredikant en legerpredikant, in hoofdzaadman en zaadman, enz.

Is het nodig dat aan deze onderscheidingen nog militaire worden toegevoegd? Dat dus een predikant of zaadman kapitein of majoor is en een hoofdlegerpredikant of hoofdzaadman luitenant-kolonel of kolonel?

Men moet voor de beantwoording van deze vragen bedenken dat de organisatie van de geestelijke verzorging in oorlogstijd zich dient te voltrekken langs de lijnen van de militaire indelingen, d.w.z. langs legerkorps, divisies, enz. en dat daarbij de militaire hiërarchie de doorslaggevende factor is. Ik meen daarom dat wie een hiërarchie voor de geestelijke verzorging op bovengenoemd argument aanvaardt, een gelijkstelling met de militaire hiërarchie als consequentie zal moeten accepteren.

Ik sluit me echter gaarne bij ds. Bartlema aan, als hij meent dat een dergelijke hiërarchie een overleg van gelijkwaardigen in geestelijke zaken niet mag uitsluiten. Als in de kring van geestelijke verzorgers het besef verloren gaat dat men als gelijkwaardige collega's heeft te werken en te overleggen, dan kan men de hiërarchie ook wel opzouten, die zal dan alleen maar weerstand wekken. Hiërarchie berust niet op het ontbreken van respect, maar juist op de aanwezigheid daarvan.

Innerlijke rust

Ik vrees dat het in de protestante geestelijke verzorging in de landmacht de laatste jaren aan een en ander zozeer heeft ontbroken, dat men een nuchter reageren van hen die alles hebben meegemaakt, nauwelijks meer kan verwachten.

Het beste wat men de protestante geestelijke verzorging kan toewensen, is een lange periode van innerlijke rust en beraad.

Ik heb het bovenstaande geschreven, noch om ds. Bartlema bij te vallen noch om hem af te vallen, ik ben het op sommige punten met hem eens, op andere niet.

Wel meen ik dat de door ds. Bartlema aan de orde gestelde vraagstukken een ernstige overweging verdienen, ook in andere kring dan die van de protestante geestelijk verzorging.

Vandaar dit artikel. Het is dus beslist niet geschreven in de stijl van 'zo is het en niet anders.'

Een gezamenlijk verder denken zou voor ons allemaal nuttig zijn.

H. LIPS



JULIE CHRISTIE In haar tweede hoofdrol Dr. Zivagho

In december 1963 kwam ze m'n binnenwandelen. Ik zag haar maar minuten en de kamer waarin ik zag, was aardedonker en toen ik indrukken op papier moest zetten, ik niet beter te doen dan te stam... een van de meest levendige en trekkelijke vrouwen... Geen legd sex-appeal, maar (om met Poes-schilder Terpen Tijn te spreken) Vibratie, als u begrijpt wat bedoel...

Ze heeft nooit geweten dat ze zo' druk op me gemaakt heeft. En dat niet omdat ik het haar niet durfde vertellen, omdat ik te timide was, omdat die donkere kamer waarin haar zag, een filmzaal was: Julie Christie in 'Billy Liar'.

Ik was — natuurlijk — niet de die haar opgemerkt had. Dat is nu maal de vloek van minnaars-op-stand. Het Amerikaanse nieuwswblad *Time* bij voorbeeld wijdde september '63 al een hele kolom haar. Niet gering voor een optreden van 11 minuten. *Time*-criticus Dan schreef lyrisch:

'Het effect dat een mooi meisje weegbrengt, komt snel. Het kost gezonde man slechts driekwart seconde om te kijken... Zo worden Engelse alle groepen van de bevolking verslapt op Julie Christie...'

Toneelrolletje

Want in 'Billy Liar' (een Engelse versie van 'Walter Mitty') speelde Courtenay de hoofdrol, maar Julie Christie stal de show. Geen wonder de filmaanbiedingen binnenstroomden. Maar actrice Christie koos een toneelrolletje — voor een fractie van een filmhonorarium — en ging op met de Royal Shakespeare Company naar Oost-Europa en de oostkust van de Verenigde Staten. Terug in Engeland maakte ze voor haar 'ontdekker' Schlesinger de film *Darling*. Vóór *Billy Liar* had ze al twee kleine filmrolletjes op haar naam staan: *Crooks Anonymous* en *The Fast Lady*. Haar eerste maakte ze echter bij televisie, in *Andromeda*.

Julie Christie werd op 14 augustus geboren in Assam (India), waar vader theeplanter was. Hij stuurde haar in Engeland op school en op haar tiende ging ze naar Parijs als student in de kunstgeschiedenis. Na een ceding van drie jaar op een toneelschool en een aantal rollen en rolletjes bij Frinton Repertory Company kreeg haar televisierol als Andromeda. In een rolletje in 'Crooks', in '63 r in 'Fast Lady' en 'Billy Liar', in een optreden van acht minuten in *Y Cassidy* en haar hoofdrol in 'Darling'.

BIJ DE FOTO'S

Links: Julie Christie als Lara.

Rechtsboven: David Lean en Julie Christie in *Dr. Zivagho*. Marmerpoeder als sneeuw.

Rechts: Julie Christie in een proefopname.

Geheel rechts: Een typische David Lean-scène in *Dr. Zivagho*.

kwartiertje

ch was kennelijk haar klein kwar-
e in *Billy Liar* het meest overtui-
. Op basis van die paar minuten
David Lean haar overkomen voor
roefopname voor de tweede hoofd-
n *Dr. Zivagho*. Het was meteen
Aanvankelijk had een heel wat be-
ere actrice de rol van Lara in de
lming van het boek van Boris Pas-
k op zich zullen nemen: Carlo Pon-
bekende Italiaanse producer, had
chten van Dr. Zivagho gekocht en
eerde regisseur David (*Bridge on
River Kwai* en *Lawrence of Ara-*
Lean over te halen om Sophia Lo-
de rol van Lara te laten spelen.
geheel zonder eigenbelang, want La-
a is de (thans wettige) echtgeno-
producer Ponti. Lean zag Lara
anders — als Christie. En zoals
haar rollen, krijgt ook hier Julie
tie de kans in de rol een deel van
eigen persoonlijkheid te leggen.
waardig genoeg krijgt ze in Zi-
o als tegenpool (naast hoofdrolspe-
mar Sharif) dezelfde man die haar
illy Liar ook al door zijn handen
lippen: Tom Courtenay.
vaghoe is — ultrakort gezegd — het
aal van een paar mensen tijdens en
na de Russische revolutie. Mede
dit boek kreeg Boris Pasternak in
de (op last van de regering door
geweigerde) Nobelprijs. De roman
el, maar geen typisch filmscript.
om heeft Lean het schrijven van

het scenario en draaiboek (een werk
waarvoor hij bijna evenveel respect
heeft als het regisseren en monteren van
een film) overgelaten aan zijn Lawren-
ce-medewerker Robert Bolt.

Kolossale productie

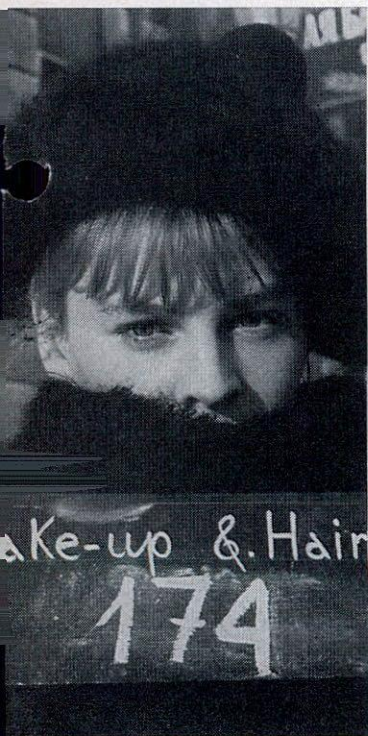
De film — een (ook financieel) ko-
lossale productie — zou eerst opgeno-
men worden in de Sowjet-Unie. De Rus-
sische regering voelde er zelf ook wel
iets voor: een verheugend teken van
politieke dooi. David Lean koos (om el-
ke mogelijkheid tot politieke pressie uit
te sluiten) echter de locaties in...
Spanje, waar in de omgeving van Gua-
dalajara hele vlakten met marmerpoe-
der werden herschapen tot sneeuwwoes-
tenijen.

De film zelf is nog niet in Nederland.
Maar gezien het succes van regisseur
Lean (van wie men thans nog wél *Kwai*
en *Lawrence*, maar nauwelijks nog een
naoorlogs meesterwerkje als *Brief En-
counter* ('45) kent) in zijn vorige films
én gezien het onthaal van de film bij
de wereldpremière, leek het me nuttig
even een voorproefje te geven.

En — om heel eerlijk te zijn — het
geeft me de gelegenheid een paar foto's
van Julie Christie te tonen. Want ze kwam
in december '63 m'n leven inwandelen,
maar ze is er nog steeds niet uitgelo-
pen.

Hier is ze dan: Julie Christie.

HENK J. MEIER





DIZZY GILLESPIE

Jazz en de Afro/Cubaanse ritmen

Sinds het begin van de jaren twintig is het een goed gebruik onder jazz-haters om hun bezwaren tegen deze muziek niet alleen op te hangen aan het feit dat het voornamelijk *negers* zijn die zich ermee bezighouden (een argument dat in sommige kringen op zich zelf al afdoende was en is) en aan het 'heidense lawaai' dat de jazzmusici maken, maar ook aan de 'primitieve, ongezone, opzweepende oerwoudritmen' die de jazz zouden beheersen. Vooral dat laatste argument doet nogal merkwaardig aan. Wanneer je het ritme van vooroorlogse opnamen beluistert, hoor je immers heel weinig Afrikaanse invloeden, maar des te meer elementen van Europese muziekvormen als mars en polka (zij het dan natuurlijk wel verjazzt, d.w.z. swingend uitgevoerd).

Dat is ook niet verwonderlijk; de negers in de VS die in het begin van deze eeuw geleidelijk aan de jazz ontwikkelden, hadden toen al een geschiedenis van zo'n 100 à 150 jaar in Amerika achter zich, een periode waarin de blanke eigenaars al het mogelijke hadden gedaan om de Afrikaanse cultuur van hun slaven te onderdrukken.

Herontdekking

De herontdekking van Afrika door de jazzmusici is waarschijnlijk via een omweg gegaan. In Midden- en Zuid-Amerika werden de negerslaven door hun eigenaars beter behandeld dan in de VS (slaven konden wettelijk trouwen zonder toestemming van hun eigenaar, slavenechtparen mochten niet worden gescheiden, een slaaf kon zich vrijkopen, een eigenaar kon zijn onwettige kinderen bij testament erkennen, waardoor die dezelfde sociale status kregen als zijn wettige kinderen). Die verschillen op sociaal gebied tussen de VS en Latijns-Amerika brachten natuurlijk ook culturele verschillen met zich mee. De Afrikaanse tradities werden niet zoals in de VS stelselmatig onderdrukt, maar droegen bij tot de vorming van een

heel nieuwe cultuur, met zowel Europese als Afrikaanse invloeden. De Latijns-Amerikaanse muziek staat daardoor veel dichterbij Afrika dan de vroege jazz.

Vóór de oorlog werd er door jazzmusici incidenteel wel eens met 'exotische ritmen' geflirt (de tango-passage in *St. Louis blues*, de stukken die Duke Ellington omstreeks 1930 samen met de Portoricaanse trobonist Juan Tizol componeerde), maar het duurde tot de bopperperiode voor er serieuze pogingen werden gedaan om jazz en Latijns-Amerikaanse muziek te combineren. Trompettist Dizzy Gillespie deed in 1947 baanbrekend werk, toen hij de Cubaanse bongo- en conga-drummer Chano Pozo in zijn grote orkest opnam. Opnamen als *Cubana Be Cubana Bop* en *Manteca* bewezen dat de combinatie van jazz-improvisatie en Afro/Cubaans ritme opwindende resultaten kon opleveren. Bandleiders als Woody Herman, Duke Ellington en Stan Kenton haastten zich om het experiment na te volgen, en sinds 1950 verbaast niemand zich er meer over als een jazzgroep gebruik maakt van Latijns-Amerikaanse ritmen.

'Latin Mann/Herbie Mann' (CBS 62585) is een lp die een overzicht wil geven van de uiteenlopende manieren waarop die ritmen sinds 1947 in de jazz zijn verwerkt. Fluitist Herbie Mann liet zich voor deze gelegenheid begeleiden door een veertienmans orkest, uitgebreid met een sectie van acht Latijns-Amerikaanse slagwerkers. Arrangeur Oliver Nelson kreeg opdracht de grootste Latin jazz-hits van de afgelopen twintig jaar opnieuw te bewerken: Dizzy Gillespies *Manteca*, *Bijou* (een hit van de Woody Herman band uit 1945), *Interlude* (een stuk dat Pete Rugolo voor de Kenton-band schreef), Horace Silvers *Señor blues*, Herbie Hancocks *Watermelon man* en Cannonball Adderley's *Jive samba*, ze staan er allemaal op. Daarnaast speelt Mann nog twee stukjes pure Cubaanse muziek, compleet met Cubaanse impro-

visaties (gebaseerd op een of twee akkoorden, simpel maar opzweepend), en twee nummers in een ritme dat hij zelf met 'boom-chitty-boom' aanduidt. De rhythm-and-blues drummers zijn volgens Mann namelijk beïnvloed door de Latijnse beat, vandaar dat Ray Charles' *What'd I say* dan ook op deze plaat staat.

De band bestaat uit geroutineerde New-Yorkse studio-jongens (met in de trompetsectie ijzersterke vakmensen als Ernie Royal en Joe Newman), en er wordt dank zij de onuitputtelijke energie van de Latin drums-sectie niet alleen correct, maar ook enthousiast gemusiceerd. Het zwakke punt zijn alleen de solisten: Mann is een fluitist met een nogal dunne toon, die te vaak vervalt in zinloos gedoezel (snelle, circusachtige loopjes zonder enige spanning) om lang te kunnen boeien. Tenorist Jimmy Heath kan zich maar moeilijk staande houden tegenover het geweld van de ritmesectie en alleen trompettist Carmell Jones komt met bewust eenvoudig gehouden soli tot redelijke resultaten. Er wordt plezierig gemusiceerd, daar niet van, maar de pretentie, een artistiek zinvolle versmelting van jazz en Latijns-Amerikaanse muziek, wordt toch niet waargemaakt.

Lichtvoetige werkjes

Dizzy Gillespie is na de dagen van zijn pionierswerk doorggegaan met het verwerken van exotische ritmen. Behalve in groots opgezette orkestwerken, zoals de suites die de Argentijn Lalo Schiffrin voor hem schreef, gebruikt hij het Latijns-Amerikaanse ritme vooral in lichtvoetige werkjes voor zijn gewone kwintet. *Jambo Caribe* (Mercury 210 004 LML) bevat muziek die sterk is beïnvloed door het Westindische calypso-idiom, zo sterk zelfs, dat het jazz-element af en toe is te verwaarlozen. Het kwintet, uitgebreid met een tweede drummer, speelt plezierige popmuziek met lollige zang (van Gillespie en bassist Chris White) en soms, haast terloops, even een paar maten jazzachtige improvisatie.

Alleen in een tweetal composities van pianist Kenny Barron, *Trinidad*, *hello* en *Trinidad*, *Goodbye*, gaan de solisten er helemaal tegenaan. James Moody (een tenorist die bijna twintig jaar geleden al in Dizzy's big band speelde) bewijst dat hij nog altijd een voortreffelijk jazzman is. Hij heeft een fraaie strakke toon, timet haarscherp en speelt met aanstekelijk enthousiasme bijtende staccato-figuurtjes in het hoge register. Dizzy zelf springt de laatste jaren zuinig om met zijn energie, maar tijdens deze session (in november 1964) waren zijn lippen kennelijk in zo goede conditie, dat hij weer wat risico durfde te nemen. Het resultaat is opwindender en heftiger swingende muziek dan Dizzy de laatste jaren placht te produceren. Maar toch zijn die twee nummers te weinig om van *Jambo Caribe* een goede jazz-lp te maken. BERT VUIJSJE

WIM RUSKA! Opvolger van Geesink?

Anton Geesink heeft na de wereldkampioenschappen het afgelopen jaar in Brazilië de tatami vaarwel gezegd. Het judofenomeen Geesink zal niet meer in wedstrijden uitkomen.

Wat betekent deze stap voor de judosport in Nederland? Staan er nog talentvolle vervangers klaar of tuimelt Nederland van de troon die ons land zo'n jaar of tien bezet heeft.

Die kans lijkt onwaarschijnlijk. In het kielzog van Geesink zijn de laatste jaren talentvolle jonge krachten mee omhoog gesleept, die in de toekomst Geesink waardig kunnen vervangen.

Een van hen is Wim Ruska, 25

jaar oud en ruim 100 kilo zwaar. Dit zegt Geesink over hem:

'Wim Ruska heeft alles om een groot judoka te worden. Als hij het kan opbrengen ieder moment, ja, zelfs iedere vrije minuut van de dag aan zijn sport te denken, dan komt hij er. Zo is het met mij ook gegaan. Steeds in gedachten bezig zijn. Niet alles van je afgooien, wanneer je de mat afstapt, of op weg naar huis bent na de training. Je niet laten afleiden door allerlei bijkomstigheden. Twee maal in de week komt hij nu bij mij trainen in Utrecht. Te weinig dus om veel contact met elkaar te hebben. Als hij de allerhoogste top wil halen, zal hij het helemaal alleen moeten doen.'

Het Amsterdamse Bos ligt onder een nog verse sneeuwlaag bedekt. Het is januari. Een gure oostenwind zwiept de kale bomen heen en weer. Het restaurant aan de Bosbaan is leeg. De Amsterdamers zoeken in dit koude jaargetijde hun verstrooiing liever in de stad. Maar toch langs de boorden van het bevroren Bosbaanwater beweegt wat. Een boom van een vent is bezig aan zijn dagelijkse looptraining in het Bos. Enige ogenblikken later stapt Wim Ruska, handdoek om de nek, dikke wollen trui en lange trainingsbroek aan, het Bosbaanrestaurant binnen.

Ruim een jaar geleden verschenen er in de Nederlandse kranten alarmerende berichten. 'Wim Ruska opgepikt in Japan.' In de Mercatorstraat in Amsterdam-West spelden de ouders van Wim de kranten. Dodelijk ongerust waren ze. Wat was er gebeurd? Zij immers hadden hem de financiële middelen verschaft om, zij het dan als toeschouwer, de judowedstrijden tijdens de Olympische Spelen bij te wonen. Een kleine 2000 gulden hadden zij moeizaam bij elkaar gekregen voor deze zo leerzame reis. Na enkele dagen kwam de verlossende tijding: 'Niets aan de hand, een misverstand.'

Wie is deze avonturier, die op eigen kosten de enorm lange reis over land naar Japan had gemaakt?

Ik sloopte mezelf

'Ik was diep teleurgesteld dat ik niet gekozen was. Man, als ik nog aan mijn voorbereiding denk. Nog kan ik me voor mijn kop slaan. Het leek nergens op. Ik sloopte mezelf, maar wist ik veel. Zo bezeten was ik van judo. Hoger, steeds beter wilde ik. Als een razende stortte ik me iedere dag op de mat. Tokio, Tokio, het bonkte door mijn hoofd. Het werd gewoon een obsessie voor me.

's Ochtends om tien uur begon ik met gewichtstraining. 's Middags naar de dojo; van elf uur 's avonds — ik mocht een uur

later van mijn baas beginnen — tot vier uur in de morgen stond ik als portier voor het Casino op het Thorbeckeplein. Zo ging het maanden. Niemand waarschuwde me dat dit gekkenwerk was. Ze lieten me maar "poetsen". Willem, jongen, maak je niet druk, je bent toch Nederlands kampioen. Je hebt Gouweleeuw al verslagen, die selectiewedstrijd is slechts een formaliteit. Ze zagen me al als favoriet. Maar toch ik voelde het onheil boven mijn hoofd hangen. Ruska, zei de keuzecommissie, we willen slechts zekerheid hebben of je werkelijk de allersterkste bent. Nou, die partij moest ik maken, daar kwam ik niet onderuit. Tien minuten hebben Joop en ik aan elkaar staan rukken en trekken. Heus, zonder dollen, ik had beslist iets meer voordeel bereikt dan Joop. Toen de keuzecommissie nog aan het vergaderen was, kwamen sommige idioten me al feliciteren. Jongen, je bent er, zeiden ze. Nou, Willem was er mooi niet. Gouweleeuw ging naar de Olympische Spelen en ik niet.'

Wim Ruska heeft zich van dat falen niet al te veel aangetrokken. Hij ging ijverig door en nu, na het vertrek van Geesink, komt hem de eer toe om hier in Nederland de judoslippen van Anton aan de voeten te schuiven. De weegschaal is in nog geen twee maanden met een ferme klap naar zijn kant doorgeslagen. Na de wereldkampioenschappen eerst Nederlands kampioen in Nijmegen en een maandje later in Aken voor de derde achtereenvolgende maal Westduits kampioen in de klasse alle categorieën.

Bij de marine begonnen

'Bij de marine ben ik met judo begonnen. Je weet hoe het gaat, hè. Ik was zestien jaar. Na de lagere school werd het ambachtsschool. Ik kreeg een opleiding tot houtbewerker. Het beviel me niet, dat werk. Ik tekende voor zes jaar en vertrok. Op de Karel Doorman hadden we een

sportinstructeur die wel iets van judo afwist. Toen ik terugkwam, gaf ik me op als leerling bij Yu-Ai, een school van de NAJA in Amsterdam.'

John Bluming kwam terug uit Japan. De judoclub van de NAJA rees werkelijk tot grote hoogte. 'Het was een fijne tijd. Jammer dat we te weinig tegenstand in de NAJA hadden. We sleurden ze allemaal de mat af. Ik kreeg echter ruzie en vertrok. Bij Anton Geesink ging ik judoen. En laat ik eerlijk zijn, dat had ik jaren eerder moeten doen.'

Brazilië lokte. Vier man zouden naar Rio de Janeiro gaan, Geesink en de tweeling Snijders waren vrijwel zeker van hun verkiezing. Ruska niet. Weer moest hij in een tweegevecht met Gouweleeuw uitmaken wie naar Zuid-Amerika zou gaan. Ruska won met grote overmacht. In 45 seconden was het gebeurd.

'Het zit me nog steeds dwars dat ik daar in Rio geen medaille heb behaald. Opnieuw struikelde ik over die Rus Kiknadze. Hij is een vechter, hè, een knokker. Mooi judo zal je van hem niet zien. Hij sleurt en rukt maar. De grond, de mat, daar voelt hij zich thuis. Langzaam probeert hij je dan te verpulveren met dat zware lijf. Zo verpesten ze de sport. Je voelt je rot na zo'n judopartij. Dan ben je afhankelijk van de scheidsrechters. De een verklaart je winnaar, de ander niet. Waarom geen verlenging?'

Het gesprek is voorbij. Ruska heeft geen tijd meer. Opnieuw gaat hij enige kilometers onder zijn voeten doormalen. Slechts vier jaar had hij nodig om de top te bereiken. Die snelle groei kenschetst de ware sportman. WIM JESSE



Terug naar Oegstgeest

(...) Hij zat te luisteren naar het zondagmiddagconcert, maar was in slaap gevallen van het zes dagen arbeiden. Ik zag dat hij droomde, want zijn ogen bewogen heen en weer onder zijn oogleden. Door zijn mond, die een beetje klevig openstond, pufte zijn adem. Ik strekte mijn hand uit naar de knop van de radio en draaide de muziek langzaam harder. Toen zijn ogen opengingen zette ik de radio weer zachter. Hij keek mij ineens aan, niet verwonderd, maar of hij mij al die tijd al gezien had. Zijn hand gleed van de stoelleuning af en hij streelde mijn dijk met de bovenkant van zijn vingers (...)

Aldus een gedeelte uit het titelverhaal in het voorlaatste boek van Jan Wolkers, de verhalenbundel 'De hond met de blauwe tong'. De hij-figuur in het verhaal is de vader van de hoofdpersoon, hetgeen zoveel wil zeggen als de vader van Jan Wolkers zelf. Een vader die iets almachtigs heeft

(...) Hij keek mij ineens aan, niet verwonderd, maar of hij mij al die tijd al gezien had (...), in die almachtigheid provocatie oproept (...) Ik zag dat hij droomde (...); (...) en draaide de muziek langzaam harder (...), maar tegelijkertijd of vlak daarop zijn liefde toont.

Relaas over de dood

Voorzichtige liefde weliswaar, slechts met de bovenkant van zijn vingers, evenwel sterk genoeg om zijn bovenmenselijkheid nog eens extra te onderstrepen. Een daad die hevig stoort, omdat zij niet verwacht, soms niet eens gewenst wordt. De liefde eenmaal bedreven, maakt alles nog onbegrijpelijker. Wie in godsnaam is die vader, wat bezielt hem? Is de man ook alleen, helemaal niet zo almachtig, twijfelt hij aan zich zelf, aan de zin van zijn bestaan? Verlangt hij, de zich altijd zo sterk met en door God voelende persoon, op sommige momenten naar de eenvoudige menselijke aanhankelijkheid? Het zijn slechts enkele van de vele vragen die bij Jan Wolkers overblijven in 'De hond met de blauwe tong'. En dat terwijl hij in dit relaas over de dood van zijn vader alles toch zo duidelijk denkt te zien, alles zo definitief schijnt op te lossen.

(...) Ik wil hem niet meer zien. Ik weet hoe het is. Ik weet hoe hij eruit ziet. Ik weet het door mijzelf heen. Ik voel het aan de huid over mijn schedel. Hij is minder dan die bomen. Hij is een ding, zoals een plank of een kartonnen doos (...).

Duidelijker lijkt het bijna niet te kunnen. Zo over je vader schrijvend moet hij wel doodgaan. Ja, ware het niet dat dood-zijn slechts een absoluut verdwijnen, een volledig vergeten inhoudt. Het is eerder een proces van verdringen dat plaatsvindt, inclusief de momenten daarin van inzinking, het weer aangetast worden door wat was.

Het gevolg is een verhevigd herbeleven, begeleid door een verwarring die de zo verlangde duidelijkheid wanhopig veraf

doet zijn. Vooral ook omdat men bij deze herbeleving het gevoel kan hebben helemaal aan het begin te staan, terwijl men daacht toch al min of meer tegen de oplossing aan te zitten. Desondanks gaat men door, niet uit heldendom maar uit bittere noodzaak. Het is voorwaarde voor de eigen leefbaarheid. Men verkrijgt langzaam maar (pijnlijk) scherp een nieuw inzicht in verleden en, daarmee nauw samenhangend, heden, men onderkent oorzaken en gevolgen, samenhangen, mogelijkheden en onmogelijkheden. Bovendien verandering. Verandering in zich zelf zowel als verandering in visie ten opzichte van wat was. Het is van het laatste dat Jan Wolkers in zijn werk voortdurend getuigt. In 'De hond met de blauwe tong' zegt hij van dezelfde -plank-of kartonnen-doos- vader:

(...) Hij heeft zich alles onzegd. Hij heeft nooit ergens van genoten. Dit hele leven was voor hem een tranendal, een doorgangshuis naar het eeuwige leven. En nou ligt hij stijf en berooid als een dooie hond in de goot (...).

Overziet men deze regels, dan is het niet onbegrijpelijk dat het 'doden' van de vader in 'De hond met de blauwe tong' wel een schijnoplossing moest worden. En ook dat de gevoelens van haat, rancune en agressie zouden gaan afzwakken. Een niet onredelijke veronderstelling, te meer als men als lezer bedenkt dat o.a. 'Een

roos van vlees' en 'Kort Amerikaans' in sommige gedeelten reeds een veranderende houding van Wolkers ten opzichte van zijn vader aankondigden.

Andere Wolkers

In zijn meest recente boek, 'Terug naar Oegstgeest', zet zich dit proces voort. Haat, rancune, noch agressie zijn geheel verdwenen, daarnaast evenwel komt iets van mededogen, soms ook deerniswekkende liefde, door. Veelvuldiger dan in alle voorgaande boeken van Jan Wolkers. En dat ondanks het feit dat ook 'Terug naar Oegstgeest' weer over de jeugd van Wolkers handelt. Vader, moeder, oom, broer, dieren, bureu, allen zijn weer aanwezig. Een dodelijk gevaar op het eerste gezicht. Immers, de (vervelende) herhaling moet op die manier niet te voorkomen zijn. Het tegendeel is echter waar. Natuurlijk, de entourage is niet veel anders dan in vroegere werken, 'Oegstgeest' komt uiteindelijk niet voor niets in de titel van het boek voor, het grote verschil is echter dat 'Terug naar Oegstgeest' geschreven is door een andere Wolkers.

Zonder kleerscheuren is dat bepaald niet gegaan, sommige gebeurtenissen ook blijken te sterk van invloed op Wolkers geweest te zijn om nu reeds geheel als afgedaan beschouwd te kunnen worden. 'Terug naar Oegstgeest' toont dat eveneens herhaaldelijk aan. Vraag is zelfs of

HUMANISTISCH VORMINGSCENTRUM 'HET COORNHERTHUIS'

Hoofdstraat 84 — Driebergen

In het Coornherthuis worden regelmatig bezinningsbijeenkomsten gehouden voor militairen.

Er wordt daarbij gesproken over allerlei levensvragen. Daarnaast zijn er boeiende programma's over hedendaagse kunst.

Iedere militair kan hiervoor uitzonderingsverlof krijgen.

Wie iets gevoelt voor deelname aan zo'n bijeenkomst vulle het onderstaande formulier in en sture het op naar het Coornherthuis.

Ondergetekende (naam, voorletters, rang)
..... (landmacht/luchtmacht)

Registratienummer

Onderdeel

Gelegerd te
..... (volledig militair adres)

wenst deel te nemen aan een Vormings- en Bezinningsbijeenkomst van het Humanistisch Thuisfront in het Coornherthuis te Driebergen in de maand

..... (maand van deelname).

Handtekening:

Wolkers ooit volledig zal slagen, in de zin van klaarkomen met, ten aanzien van zijn verleden, of ten aanzien van zich zelf. Een volledig slagen zou overigens waarschijnlijk een verder schrijven onmogelijk maken.) Te sterk daarvoor lijkt één element te overheersen, nl. de angst. Veroorzaakt door bij voorbeeld een met de verdoemenis dreigende water. Een dreiging die men in een min of meer volwassen situatie waarschijnlijk veelal wel kan afdoen, kan beredeneren, relativiseren of gewoon verwijzen naar het land der fabelen, waar men echter als kind alleen maar grenzeloos benauwd onder wordt. Vooral als men het allemaal alleen moet verwerken.

Men herinnere zich in dit verband 'Dominee met strooien hoed' uit 'Gesponnen suiker', waarin het jongetje Wolkers zich verzet tegen zijn ouders, en zijn vader hem bestraffend toevoegt: 'Je handen zullen boven het graf uitgroeien.' Wolkers moet zonder eten naar bed, weet beneden de door hem gevangen hagedissen in de vuilnisbak, vermoedt dat de beesten nog leven, zoekt steun bij zijn broer, tevergeefs, zal de volgende morgen niet op tijd wakker kunnen worden voordat de vuilnisman komt.

Geen oplossing

Ondanks het feit dat 'Terug naar Oegstgeest' zeker geen oplossing geeft van bij voorbeeld het element angst en de daaruit voortvloeiende reacties en complexen, werkt het boek door zijn analyserend karakter ook in dit opzicht verhelderend en daarnaast ook nog in vele andere opzichten. 'Terug naar Oegstgeest' verklaart vele der voorgaande boeken van Wolkers, hun ontstaan zowel als de probleemstelling/benadering erin. Bij het lezen van 'Terug naar Oegstgeest' krijgt men een soort bevrijdende ervaring. Men onderkent bij voorbeeld nu (pas) het getrouwen muisjes eten in 'Een roos van vlees', of de overmatige sex in het verhaal 'Kunstfruit' uit de bundel 'Gesponnen suiker'. Dat 'Terug naar Oegstgeest' een soort verklarende roman, sleutel, tot het vroegere werk is kunnen worden, komt m.i. doordat Wolkers (nog) meer afstand van alles en iedereen genomen heeft, ook van *zich zelf*.

Jan Wolkers lijkt vaak over een zekere Wolkers te schrijven. Dat dit mogelijk is, komt enerzijds door het toegepaste procédé: de hoofdstukken geschreven vanuit het verleden en 'Terug' kijkend vanuit het nu op dat verleden wisselen elkaar regelmatig, en functioneel, af, en anderzijds door de levensnoodzaak waarvan Wolkers zich bewust is, nl.: Verleden (schoppend en scheldend) constateren zonder meer, is pas zinvol wanneer zij omgeven wordt door vragen van iedere dag, met andere woorden het waarom, wie ben ik, waarin leef ik, komt centraal te staan. Dat bij een eerlijke benadering, en Wolkers getuigt m.i. in zijn hele oeuvre van een bijna onmenselijke eerlijk-



heid, het schop- en scheld-element daarbij niet blijven overheersen, bewijst Wolkers in 'Terug naar Oegstgeest' zeer zeker voor een groot deel.

Om zich zelf zo volledig mogelijk te analyseren, benadert Jan Wolkers, gelijk in het reeds vermelde 'Hond met de blauwe tong', in 'Terug naar Oegstgeest' zijn situatie zoveel mogelijk vragenderwijs. Hij analyseert, om daarna opnieuw te analyseren. Het is met deze voortdurende analyse van wie en wat dat Jan Wolkers ook in 'Terug naar Oegstgeest' weer stuit op fenomenen als dood, eenzaamheid, liefde, tekort aan liefde, religie, etc. Niet nieuw maar wel schrijnend, omdat (zelf) analyse reeds eenzaamheid met zich meebrengt.

Geen vrienden

In 'Terug naar Oegstgeest' treft men dan ook nauwelijks vrienden (rond de hoofdpersoon/Wolkers) aan. Het is in wezen het relaas van een alleen komen en gaan, en proberen te blijven staan. Dat de vader hierbij, gelijk reeds min of meer gesuggereerd, een zeer belangrijke rol speelt, zal weinigen nog kunnen verwonderen, uiteindelijk ligt de basis der zelf-analyse daar alleen. Dat wil zeggen bij de (verwekkende) bron, oorzaak en gevolg tegelijk in zich dragend. Valt het begin weg zonder geheel verwerkt te zijn, dan geeft dat eerder benaauwenis dan vreugde. Onbegrijpelijk, omdat het toch heerlijk moet zijn van alles (het verleden) verlost te zijn. Begrijpelijk, omdat het op die manier geen ver- of oplossing inhoudt. Bovendien of men er nu door ver- of misvormd is of niet, het is een deel van zich zelf geworden. Een deel dat terecht strijd, verzet oproept. Maar ook, hoe ambivalent dat moge zijn, als een gemis kan aankomen. Ondanks alle ellende doet het Wolkers dan ook verdriet wanneer hij een bezoek brengt aan het bijna afgebroken ouderlijk huis. Over de zolder schrijft hij:

(...) Hier had ik met mijn broertjes en zusjes toneelstukjes opgevoerd. Maar na het stuk dat 'De hof van Gethsémané' heette, kwam daar een eind aan. Mijn dikke broertje was Malchus. Ik had een gedroogde abrikoos tegen zijn rechteroor gedrukt, die er door mijn zusje met een houten zwaard afgeslagen moest worden. En dan kwam ik in een lang gewaad, plakte de abrikoos er weer aan en zei tegen mijn zusje dat ze haar zwaard in

de schede moest steken. Toen mijn vader het hoorde verbood hij mij de kleintjes mee naar mijn kamertje te nemen omdat ik ze bedierf (...).

Behalve het accent op de vader, valt in 'Terug naar Oegstgeest' op, hoe de oudere broer van Wolkers naar voren komt. Het is met deze figuur dat Wolkers de meeste affiniteit gevoelt, beter: wil gevoelen. Deze broer vertegenwoordigt voor Wolkers nl. de figuur die hij zou willen zijn. Ook hij zou dan in de oorlog kunnen vechten, zich manifesteren. De broer sterft in 'Terug naar Oegstgeest', sterft opnieuw. Ook nu, gelijk in 'Kort Amerikaans', valt Wolkers daardoor sterker terug in zijn isolement. Veroorzaakt ook door het gemis der foto's die Wolkers om voor hemzelf onbegrijpelijke redenen verbranden. Aan het slot van 'Terug naar Oegstgeest' probeert Wolkers nader tot zijn broer te komen. Tevergeefs. Hoe intens hij ook bij het laatste bezoek aan de ouderlijke woning aan deze broer denkt:

(...) Een paar dagen voor de bevrijding lag er een jonge reiger onder de bomen van Poelgeest. Ik durfde hem niet zo te pakken, omdat hij heftig om zich heen pikte. Ik deed de regenjas uit en gooide die over de reiger heen. Met een paar wilde slagen van zijn scherpe snavel sloeg hij hem aan flarden en vloog fladderend omhoog. De jas was zo kapot dat ik hem niet meer oppraapte. Het was het enige dat ik van mijn broer had. Ik heb hem daar op de bosgrond laten liggen (...).

Definitieve slot?

'Terug naar Oegstgeest' eindigt gelijk het begint, nl. met foto's, familiefoto's als 'onderwerp'. Het maakt de roman rond. Betekent het ook het definitieve slot van Wolkers' tocht naar zich zelf? Een open vraag, slechts te beantwoorden in bij voorbeeld het volgende boek van Wolkers, het binnenkort te verschijnen 'Walgvogel'. Het boek bij voorbaat te vreezen, of 'Terug naar Oegstgeest' bij voorbaat af te wijzen, omdat Wolkers weer eens zeurt over zijn verleden, is een miskenning. Niet ten aanzien van Wolkers, maar ten aanzien van de lezer zelf. Voorwaarde voor zelfanalyse, met als positieve consequentie het herkennen van zich zelf en mede daardoor van de ander, is m.i. niet het wonen in Oegstgeest, het opgroeien in een streng milieu, etc., maar een durf zich zelf aan te randen op het moment dat het veilige der gezapigheid zich onheilspellend dreigt te gaan manifesteren.

'Terug naar Oegstgeest' als weer één voortdurende zelfbevrediging van Wolkers aan te merken, sluit de lezer niet alleen af van een volgend werk of misschien wel van alle voorgaande werken, maar laat diezelfde lezer ook achter gelijk Wolkers in zijn beginfase: Benauwd, geïsoleerd, eenzaam.

'Terug naar Oegstgeest' is een uitgave van Meulenhoff te Amsterdam.

DICK ZAAL



DIEREN- KERKHOF

Sinds eeuwen heeft het dier, en wel speciaal het huisdier, een grote betekenis in het leven van de mens. Soms is hij de enige vriend, wanneer er geen familie meer over is. Maar ook het leven van een dier is vergankelijk. Daarom is er in Wassenaar een kerkhof voor deze trouwe huisgenoten. In de weekends komen velen de graven verzorgen, als dank voor de aanhankelijkheid in betere jaren betoond.

